

”Wähämielinen ei ole ihan hullu” – sukelluksia kulttuuriin hulluuskäsityksiin

Arvio teoksesta Kinnunen, Anna. *Johtolankoja hulluuteen. Tutkimus mielen sairastamiseen kytkeytyvistä kulttuurisista käsityksistä. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Kultaneito XX. 2020. 316 s. ISBN 978-951-9451-13-8.*

Eemeli Hakoköngäs

Ajankohtainen hulluustutkimus

Mielen sairastamiseen liittyviä käsityksiä ja niiden historiaa on tutkittu viime vuosina ahkerasti. Laajalle yleisölle aihe tuli Suomessa tutuksi viimeistään vuonna 2013, jolloin ilmestyivät historian tutkija Ville Kivimäen jatkosodan suomalaissotilaiden psyykkisiä häiriöitä käsitellyt *Murtuneet mielet* sekä historian tutkija Petteri Pietikäisen laajemman katsauksen tekevä *Hulluuden historia*. Sittemmin aihepiiriä on tarkasteltu eri näkökulmista useissa dokumenteissa ja viimeksi esimerkiksi Helsingin kaupungin museon *Rikki – kun mieli särkyy* -näyttelyssä vuonna 2022 [1].

Vaikka hulluuteen liittyviä käsityksiä on jo käsitelty runsaasti, riittää monisyisessä aiheessa tutkittavaa. FM Anna Kinnunen on tarttunut hulluuskäsityksiin pitkällä aikajänteellä 1900-luvulta 2000-luvulle perinteentutkimuksen alaan kuuluvassa väitöskirjassaan, joka tarkastettiin Itä-Suomen yliopistossa loppuvuodesta 2020. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura on julkaissut väitöskirjan Kultaneito-sarjassaan. *Johtolankoja hulluuteen* on artikkelipohjainen väitöskirja, joka koostuu viidestä suomalaisissa tieteellisissä aikakauslehdissä julkaistusta tutkimusartikkelista sekä yhteenveto-osasta. Kirja herättää jo otsikollaan lukijan mielenkiinnon: millaisia johtolankoja tutkija löytää ja mitä uutta ne paljastavat? Pokkarimaiseen kirjaan on helppo tarttua ja Kinnusen selkeää asiatekstiä on miellyttävä lukea.

Kirja-arvion kirjoittaminen väitöskirjasta on vaikeaa. Miten arvioida teosta, jonka esitarkastajat ja artikkelien nimettömät vertaisarvioijat sekä toimittajat ovat jo moneen kertaan arvioineet? Tässä kirja-arviossa päädyin tarkastelemaan Anna Kinnusen työtä esimerkkinä humanistisissa tieteissä yhä suhteellisen harvinaisesta artikkeliväitöskirjasta. Artikkeliväitöskirjassa tutkija lähestyy tutkimusteemaa osatutkimusten kautta. Osatutkimukset ovat itsenäisiä tieteellisiä julkaisuja, jotka on

vertaisarvioitu ja Kinnusen tapauksessa myös julkaistu ennen väitöskirjan puolustamista.

Tarkastelen Kinnusen tutkimusta erityisesti oman taustani, historiantutkimuksen ja sosiaalipsykologian, näkökulmista. Samalla olen pitänyt mielessä, että kirjassa tehdyt valinnat ja rajaukset ovat perusteltuja koska väitöskirja opinnäytteenä sijoittuu aina johonkin tarkemmin määriteltyyn alaan ja noudattaa sen perinteitä ja odotuksia.

Tutkimusperinteiden risteyksessä

Kinnunen paikantaa tutkimuksensa perinnetieteellisen terveystutkimuksen ja kulttuurisen mielenterveys- ja hulluustutkimuksen kentälle. Kuten käsitteet osoittavat, mielenterveyteen liittyvää tutkimusta tehdään useilla tieteenaloilla. Kinnusen käyttämä tutkimuskirjallisuus on monitieteistä, mikä tekee kirjasta hyödyllisen myös muille kuin perinteentutkijoille. Väitöskirjan yhteenvedon osan lähdeluettelon perusteella esimerkiksi historiantutkimuksen ja sosiaali- ja yhteiskuntatieteiden kuten yhteiskuntapolitiikan ja sosiaalipsykologian kentällä tehty mielenterveystutkimus kytkeytyy läheisesti Kinnusen valitsemaan näkökulmaan.

Kulttuurisia käsityksiä on väitöskirjassa lähestytty sosiaalisen konstruktionismin näkökulmasta. Käsitteet ymmärretään sosiaalisen vuorovaikutuksen tuloksena muodostuviksi ja muokkaantuviksi. Työn kulttuurintutkimuksellisenä lähtökohtana on mielen sairastamiseen liittyvien käsitysten jännitteisyys ja sotkuisuus. Se, että mielen sairauksien alkuperä on pitkään ollut, ja on osittain edelleen, epäselvempi kuin monien muiden sairauksien, tekee hulluudesta hedelmällisen kulttuuristen käsitysten tutkimukselle.

Mielen sairastamisen biologista ja sosiaalista perustaa koskeva tieteellinen tieto on lisääntynyt huomattavasti viimeisen sadan vuoden aikana, mikä on muokannut myös aihetta koskevia kulttuurisia käsityksiä. Samalla hulluuskäsityksiin liittyy piirteitä, jotka heijastavat muita kuin tieteellisen maailmankuvan mukaista tietoa. Käsitteisiin sisältyy mystifioivia ja glorifioivia, mutta valitettavasti edelleen myös stigmatisoivia sävyjä. Tarkempina ajattelun muotoina voisi erottaa esimerkiksi uskonnollisen, pseudotieteellisen tai maagisen ajattelun vaikutuksen mielikuvien muodostumiseen. Eri lähteistä tulevien aineiden valikoituminen ja toisiinsa sulautuminen ihmisten ajattelussa tekee hulluuskäsityksistä vyyhdin, jota on perusteltua purkaa myös perinteentutkimuksen keinoin.

Merkitysten siirtymät 1900-luvun alusta 2000-luvulle

Mielenterveys- ja hulluustutkimuksen kohteena ovat usein olleet asiantuntijoiden käsitykset, diagnostiikka, hoito ja hoitolat sekä niiden historiallinen muutos. Kinnusen tutkimus lähestyy aihetta enemmän maallikkokäsitysten näkökulmasta. Tutkimusaineistoissa tavallisten ihmisten, sairastuneiden ja heidän omaistensa ääni pääsee esiin.

Viidestä artikkelista muodostuva kokonaisuus havainnollistaa kulttuuristen käsitysten moniaineksisuutta. Väitöskirja pyrkii vastaamaan kahteen pääkysymykseen: Miten mielen sairastamiseen kytkeytyvät kulttuuriset käsitykset rakentuvat erilaisissa

teksteissä ja konteksteissa, ja millaisia merkitysten siirtymiä erilaisissa teksteissä ja konteksteissa esitettyjen käsitysten välille on mahdollista hahmottaa?

Käytännön syistä väitöskirjassa keskitytään usein yhden tai kahden aineistotyyppin käyttöön, mutta tutkimuskysymyksiinsä vastaamiseksi Kinnunen on hyödyntänyt jokaisessa tutkimusartikkelissa erilaista ja eri kontekstiin sijoittuvaa aineistoa. Aineistojen moninaisuus havainnollistaa erilaisia ympäristöjä, joissa todellisuutta rakennetaan ja tuo esiin rakentuneisuuden historiallisen ulottuvuuden. Aineisto muodostaa ajallisesti laajan kaaren 1900-luvun alusta 2000-luvulle. Tarkoituksenaan ei ole luoda historiallisesti kaiken kattavaa kuvaa ilmiöstä, vaan artikkelit tarjoavat tarkasti rajattuja näkökulmia hulluuskäsitysten rakentumiseen eri yhteyksissä.

Ensimmäinen osatutkimus käsittelee mielenvikaisuuteen ja sen parannuskeinoihin liittyviä käsityksiä 1900-luvun alun suomalaisissa kansankertomuksissa. Aineistotyyppi edustaa väitöskirjan perinteisintä perinnetieteellisen tutkimuksen aineistoa. Toinen ja kolmas tutkimus kohdistuvat melisairaalapotilaiden ja heidän omaistensa käsityksiin poikkeavuudesta ja sen syistä. Aineistona toimivat sairauskertomuksiin liittyvät kuvaukset. Tässä aineistotyyppissä arkiset käsitykset pääsevät ääneen institutionaalisessa yhteydessä ja käsitysten yhteys sekä aikakauden tieteellisestä tiedosta ammennettuihin tulkintoihin ja esimerkiksi uskonnollisesta tiedosta nouseviin periaatteisiin tulee havainnollisesti esiin. Erityisen kiinnostava on melisairaalaan toimitettujen ikääntyneiden ihmisten psykiatrisista potilaskertomuksista ja potilaan läheisten antamista taustatiedoista muodostuva aineisto, joka valottaa normaalin ja epänormaalin vanhenemisen rajanvetoa 1930-luvun Suomessa.

Myös neljäs tutkimus käsittelee maallikoiden käsityksiä melisairaalapotilaista. Tekstiaineistoihin perustuviin tutkimuksiin nähden arvokkaan lisän tarkasteluun tuo 2000-luvulla tallennetun haastatteluaineiston käyttö ja se, että osalla haastateltavista on omakohtaista kokemusta sairastuneiden perhehoidon antajina. Tutkimus pohjautuu Kinnusen aikaisempiin opinnäytetöihin, joissa hän on käsitellyt melisairaalapotilaita koskevaa muistelukerrontaa paikallistasolla. Kinnusen väitöskirja onkin mielenkiintoinen osoitus tutkijan polun rakentumisesta, sillä kirjoittaja on käsitellyt aihepiiriä jo kandidaatin ja pro gradu -tutkielmissaan ja jatkanut tällä tiellä tohtoriksi asti.

Viides tutkimus tarkastelee mielenterveyden ja poikkeavuuden rajojen käsittelyä populaarikulttuurissa, ilmestymisaikanaan laajempaa huomiota saaneessa *Prinsessa*-elokuvassa (2010). Elokuva-aineisto poikkeaa selkeimmin muista tutkimuksista ja muistuttaa populaarikulttuurin merkityksestä arkikäsitysten muodostumisessa. Viihde voi toisaalta vahvistaa haitallisten ja ennakkoluuloisten arkikäsitysten muodostumista, mutta toimia myös mielen sairauksiin liittyvien stigmojen ja kaavamaisten mustavalkoisten käsitysten purkajana (esim. Nairn 2007; Harper 2005). Kinnunen osoittaa, että elokuva ei kuvaa dokumentaarisesti menneisyyttä vaan heijastaa ajankohtaista kriittistä keskustelua melisairaanhoidon liittyneistä moraalisisista ja eettisistä ongelmista sekä tarpeesta ymmärtää sairaudet monimuotoisemmin myös nykypäivänä.

Kinnunen perustaa aineistojen analyysin monipuolisesti aikaisempaan tutkimukseen. Väitöskirja tehdään aina tietylle tieteenalalle, mikä pakottaa tekemään rajauksia myös käytettävään kirjallisuuteen. Tieteellisissä aikakauslehdissä nämä rajaukset ovat usein sanamäärärajojen sanelemia. Tästä huolimatta huomioni kiinnitti se, että väittelijän kotiyliopistossa ja -kampuksella psykologian tieteenalalla viime vuosikymmeninä tehty tutkimus mielisairauksiin liittyvistä arkikäsitteistä on väitöskirjassa jäänyt vaille viittauksia. Erityisesti psykologian tohtori Hannu Rätty on 1980-luvulta alkaen tarkastellut tematiikkaa useissa julkaisuissaan (esim. Rätty 1986, 1987; Komulainen, Rätty & Silvonen 2006). Nämä julkaisut nimenomaan suomalaisia arkikäsitteitä luotaavina olisivat voineet hyödyttää myös Kinnusen tutkimuksia. Väitöskirjan neljännen osatutkimuksen kohdalla mieleen nousi vertailukohtana sosiaalipsykologi Denise Jodelet'n (1991) klassinen etnografinen tutkimus ranskalaisesta kylästä, jossa mielenterveysongelmaiset ja kylän asukkaat jakoivat arjen. Jodeletin työ tarjoaisi peilauspinnan suomalaisen perhehoidon muistelukerrontaan ja kulttuuristen käsitysten erojen ja yhtäläisyyksien hahmottamiseen.

Osiaan suurempi kokonaisuus

Kuten alussa totesin, artikkeliväitöskirjat ovat edelleen suhteellisen harvinaisia humanistisilla tieteenaloilla, vaikka esimerkiksi yhteiskuntatieteissä niiden suosio on selvästi lisääntynyt viimeisen kymmenen vuoden aikana. Yliopistojen rahoitusmallit ja tutkijan julkaisuluettelon kasvattaminen kannustavat artikkeleiden julkaisemiseen jo tutkijanuran alusta alkaen. Väitöskirjassa artikkelimuodon haaste voi olla kokonaisuuden jääminen hajanaiseksi. Lehtien julkaisuille määrittelemät tiukat enimmäispituudet myös rajoittavat etenkin laadulliselle tutkimukselle arvokkaiden aineistonäytteiden laajaa esittämistä.

Anna Kinnusen väitöskirja on kuitenkin hyvä esimerkki artikkeliväitöskirjan mahdollisuuksista myös humanistisilla aloilla. Viisi tutkimusartikkelia muodostavat selkeästi erilliset osatutkimukset. Monipuolinen teksti-, haastattelu- ja elokuva-aineistoa hyödyntävä analyysi olisi ollut haastavaa esittää monografiana. Erillisinä artikkelit pystyvät hyödyntämään erilaisia teoreettisia ja menetelmällisiä työkaluja ja vastaamaan ensimmäiseen tutkimuskysymykseen mielen sairastamiseen kytkeytyvien käsitysten rakentumisesta erilaisissa teksteissä ja konteksteissa.

Artikkeliväitöskirjan tiivistelmäosa on toinen julkaistutyyppiin sisältyvä haaste. Väitöskirjojen yhteenvedon rooli on usein epäselvä ja siinä helposti vain toistetaan uusin sanoin artikkeleiden sisältö. Kinnusen työ on kuitenkin mallikelpoinen esimerkki yhteenvedosta, joka muodostaa itsenäisen osan artikkeleiden rinnalla. Yhteenvedossa Kinnunen on erityisen ansiokkaasti pohtinut tutkimuksen kulkua ja aineistotriangulaatiota. Triangulaatiolla viitataan tutkimusaiheen tarkasteluun eri näkökulmista, tässä tapauksessa viiden eri artikkelin kautta. Yksittäiset artikkelit ovat tapaustutkimuksia mutta yhteen koottuina, ja uudelleen järjestettyinä väitöskirjassa ne muodostavat moninäkökulmaisen ja moniäänisen kokonaisuuden.

Toinen tutkimuskysymys – millaisia merkitysten siirtymiä erilaisissa teksteissä ja konteksteissa esitettyjen käsitysten välille on mahdollista hahmottaa – on haastava, mutta tutkimuksellisesti arvokas. Liian usein sosiaalisesti rakennettuja käsitysten

tutkimuksessa unohdetaan niiden historiallinen rakentuneisuus. Yhteen tuotuna Kinnusen artikkelit muodostavat historiallisen jatkumon, joka auttaa ymmärtämään merkitysten siirtymiä. Vaikka 2000-luvun arkikäsitteet hulluudesta poikkeavat ilmaisun tasolla 1900-luvun alun käsityksistä, osoittaa tarkempi analyysi, että pinnan alla käsitteet jatkavat edelleen terveen ja sairaan, normaalin ja poikkeavan määrittelyä. Toisaalta *Prinsessa*-elokuvaa tarkasteleva osuus osoittaa, että käsitteitä pyritään myös muokkaamaan entistä tietoisemmin.

Anna Kinnusen väitöskirjaa voi suositella laajasti monitieteiselle lukijakunnalle. Sekä opiskelijoille että pidemmälle ehtineille työn tiivistelmäosa toimii helposti lähestyttävänä johdatuksena ajankohtaiseen mielenterveys- ja hulluustutkimukseen.

Eemeli Hakoköngäs
Yliopistonlehtori, sosiaalipsykologia
Itä-Suomen yliopisto

Viitteet

[1] Lisätietoa näyttelystä: Rikki – kun mieli särkyy. *Helsingin kaupunginmuseo*, <https://www.helsinginkaupunginmuseo.fi/nayttelyt/rikki-kun-mieli-sarkyy/> [Haettu 16.8.2022].

Kirjallisuus

Harper, Stephen. 2005. Media, madness and misrepresentation: Critical reflections on anti-stigma discourse. *European Journal of Communication* 20, 4: 460–483, <https://doi.org/10.1177/0267323105058252> [Haettu 16.8.2022].

Jodelet, Denise. 1991. *Madness and social representations: Living with the mad in one French community*. California: University of California Press.

Kivimäki, Ville. 2013. *Murtuneet mielet: taistelu suomalaissotilaiden hermoista 1939–1945*. Helsinki: WSOY.

Komulainen, Katri, Hannu Rätty & Jussi Silvonen (toim.). 2006. *Hulluudesta itsehallintaan: uuden historian näkökulmia psyykkisiin ilmiöihin ja ammattikäytäntöihin*. Psykologian tutkimuksia 25. Joensuu: Joensuun yliopisto.

Nairn, Raymond. 2007. Media portrayals of mental illness, or is it madness? A review. *Australian Psychologist* 42, 2: 138–146, <https://doi.org/10.1080/00050060701280623> [Haettu 16.8.2022].

Pietikäinen, Petteri. 2013. *Hulluuden historia*. Helsinki: Gaudeamus – Helsinki University Press.

Räty, Hannu. 1986. *Maailma ilman mielisairautta: tutkimus mielisairauden sosiaalisesta representaatiosta*. Psykologian tutkimuksia 5. Joensuu: Joensuun korkeakoulu.

Räty, Hannu. 1987. *Uhka vai uhri: tutkimus mielisairauteen asennoitumisesta*. Väitöskirja. Joensuu: Joensuun yliopisto.